

УДК 349.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-152-156

Сергій ЛУКАШ[©]
доктор юридичних
наук, професор,
заслужений юрист
України

Ірина ПУРІГА[©]
кандидат
економічних наук

*(Сумська філія Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Суми, Україна)*

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕЛЕМЕНТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

В оглядовій статті запропоновано авторське визначення поняття соціального захисту державних службовців як системи визначених нормами чинного законодавства заходів та гарантій, які забезпечують фінансову, матеріальну та соціальну підтримку державних службовців та членів їх сімей у разі настання певних соціальних ризиків. Спираючись на аналіз наукових поглядів учених та норм чинного законодавства, виокремлено та надано характеристику основним елементам соціального захисту державних службовців. Обґрунтовано важливість та необхідність побудови ефективної системи соціального захисту державних службовців.

Ключові слова: соціальний захист, державна служба, елемент, соціальне забезпечення.

Постановка проблеми. Побудова ефективної системи соціального захисту державних службовців є основою для ефективної системи публічного адміністрування. І питання не лише у побудові особливого статусу чи у додаткових пільгах, а у піклуванні держави про тих державних службовців, які через повсякденне виконання у специфічних умовах покладених на них функцій не мають повноцінної змоги для відпочинку чи задоволення інших потреб нарівні з іншими категоріями суспільства. З огляду на зазначене вище важливим завданням законодавця є створити належні умови для соціального захисту державних службовців. Ідеться про складну багаторівневу систему, яка складається із цілої низки взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Сутність соціального захисту державних службовців, проблемні аспекти та перспективні напрями його вдосконалення у своїх наукових працях розглядали Л. Могілевський, Р. Луцький, Є. Подорожній, О. Бурлака, В. Безусий, М. Довга, Г. Михайлишин, С. Смачило та інші дослідники. Водночас у науковій літературі залишаються відкритими окремі питання щодо характеристики окремих елементів соціального захисту державних службовців.

Мета статті полягає в тому, щоб надати характеристику основним елементам соціального захисту державних службовців. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати сутність поняття «соціальний захист», здійснити аналіз норм чинного законодавства, на основі чого виділити його основні елементи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у статті втілений авторський підхід до комплексного аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства, а також наведено авторське бачення окремих аспектів характеристики основних елементів соціального захисту державних службовців.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають М. Хоружий, З. Гбур: «Державні службовці зазнають значних фізичних та психологічних навантажень при виконанні своїх службових обов'язків. Крім того, вони несуть підвищену відповідальність при здійсненні

© С. Лукаш, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2957-8052>
sfnuvs@ukr.net

© І. Пуріга, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5176-9520>
puriga_76@ukr.net

своїх повноважень та мають додаткове обмеження ряду конституційно встановлених прав порівняно з іншими працівниками» [1, с. 105].

З огляду на зазначену позицію державні службовці та члени їх сімей потребують особливого соціального захисту, який максимально нівелюватиме негативний вплив професійних викликів і обмежень на їх повсякденну життєдіяльність.

У Великому словнику сучасної української мови зазначено, що соціальний захист – це «сукупність заходів держави, спрямованих на соціальний захист і підтримку окремих верств населення» [2, с. 592].

Водночас варто бути свідомими того, що соціальний захист саме державних службовців має враховувати не лише захист і підтримку, але й створення належних умов для професійного розвитку, відпочинку, медичного обслуговування та соціальної активності з урахуванням особливостей професійної діяльності на конкретній посаді.

Ж. Дробот вказує, що «соціальний захист – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення» [3, с.15].

У продовження розгляду зазначеної дослідником проблеми зазначимо, що окремим напрямом соціального захисту державних службовців може бути залучення останніх до соціального життя поза межами їх професійних функцій, сприяння їх творчому розвитку внаслідок відновлення практики функціонування відповідних гуртків та творчих колективів на базі органів державної влади. Звичайно, що подібна соціальна та творча діяльність професійних колективів потребує також інституційного закріплення на рівні створення окремих посад та підрозділів, які відповідатимуть за ці напрями діяльності. Очевидно, що подібна робота не має зводитись до пережитків радянської системи «замполітів» чи «заступників керівників з виховної роботи», а втілювати провідні тенденції світового співтовариства в частині проєктного менеджменту, гендерної рівності та цифровізації, спиратися на Цілі сталого розвитку ООН та базові міжнародні документи у сфері захисту прав людини.

С. Устинов вказує, що «соціальний захист – це діяльність соціально орієнтованої держави, яка здійснюється через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів, метою яких є: по-перше, створення для непрацездатних належних умов для забезпечення своїх соціально-економічних та духовних потреб; по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче від прожиткового мінімуму» [4, с. 90–95].

Питання забезпечення належного рівня життя є доволі проблемним. Очевидно, що у питаннях державної служби зазначена дослідником «належність» може бути зведена по суті до компенсаторності. Адже ненормований робочий день, необхідність спілкування з досить проблемними з погляду соціальної взаємодії категоріями, необхідність тривалих службових відряджень та виїздів у межах виконання покладених на конкретного державного службовця посадових обов'язків породжують необхідність створення цілісного механізму компенсування витрачених додаткових зусиль та часу.

Отже, соціальний захист державних службовців – це система визначених нормами чинного законодавства заходів та гарантій, які забезпечують фінансову, матеріальну та соціальну підтримку державних службовців та членів їх сімей у разі настання певних соціальних ризиків, як-то: хвороби, тимчасова втрата працездатності, отримання травм під час здійснення службової діяльності, а також для забезпечення належного відпочинку, професійного розвитку, соціальної та творчої реалізації під час виконання покладених на державних службовців обов'язків.

Через відсутність і законодавчого, і наукового підходу щодо встановлення єдиного переліку видів соціального захисту державних службовців, а також елементів та критеріїв їх поділу наявні різні позиції, щодо встановлення останніх.

Тож деякі автори до основних елементів соціального захисту відносять: 1) встановлення допустимих параметрів життя (розміру прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги); 2) захист населення від зростання цін і товарного дефіциту для гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму громадянам; 3) вирішення проблеми безробіття і забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовка кадрів; 4) пенсійне забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили

годувальника); 5) утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо; 6) соціальні трансферти (допомога з безробіття, одноразові чи щомісячні виплати на дітей, з материнства, з хвороби та інших причин, житлові субсидії тощо); 7) соціальне обслуговування (надання соціальних послуг окремим категоріям громадян і т. ін.); 8) надання необхідної медичної допомоги; 9) соціальне страхування тощо [5, с. 215; 6].

Під час аналізу цих елементів важливо наголосити на тому, що в історичному розвитку нашої держави були, з одного боку, радянська система всеохоплюючої турботи, а, з іншого боку, ринкова всездозволеність. Остання, безперечно, є зараз панівною, проте обидві світоглядні категорії позначаються на сучасному етапі розвитку українського суспільства, детермінують мислення, у тому числі задають напрями для нових наукових досліджень.

Отже, елементи соціального захисту – це конкретні заходи та механізми, які забезпечують соціальний захист державних службовців та їх сімей у випадках, пов'язаних з виконанням службових обов'язків, а також в інших випадках, коли це необхідно з метою забезпечення достатнього рівня життя та соціальної підтримки. До відповідних елементів доцільно віднести такі: 1) соціальне забезпечення; 2) соціальну допомогу (соціальні пільги); 3) соціальні стандарти; 4) соціальне страхування. Наведемо коротку характеристику вказаних вище елементів.

Тож соціальне забезпечення треба тлумачити як відпрацьоване та законодавчо закріплене систематичне надання матеріальної допомоги [7]. Це система забезпечення непрацездатних громадян та осіб похилого віку. Воно призначене захищати права працездатних та непрацездатних у таких питаннях, як пенсійне забезпечення, надання допомоги на випадок тимчасової непрацездатності, надання допомоги матерям та сім'ям з дітьми, на випадок безробіття та інвалідам [8].

Наступною складовою соціального захисту державних службовців є державна соціальна допомога. П. Пилипенко зазначає, що «суть державної соціальної допомоги полягає у здійсненні грошових одноразових або періодичних виплат, які не залежать від попередньої трудової діяльності та надаються у випадках та на умовах, передбачених чинним законодавством, з метою підтримки малозабезпечених осіб, а також компенсації додаткових витрат, які були понесені ними при настанні соціального ризику, за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів» [9, с. 189]. О. Савчук та В. Кушніренко у статті «Монетизація пільг: досвід інших країн та висновки для України» зазначають, що «соціальна допомога може надаватися у грошовій та натуральній формі, а також форма, яка потребує, на наш погляд, окремого дослідження, безготівкова форма, під якою розуміють пільги, спрямовані на компенсації (підтримка соціально вразливих верств населення), та привілеї окремих категорій населення» [10, с. 4].

Дійсно, в умовах ринкової економіки відбувається певна монетизація пільг. Проте також варто зазначити, що і нематеріальні привілеї є важливими під час розгляду соціального захисту крізь призму основи для побудови високопрофесійних трудових колективів, невід'ємною складовою яких є сукупність соціальних зв'язків, перебудовувати, зміцнювати, закладати внутрішні сенси у які можливо саме за рахунок нематеріальної складової.

С. Калашников стоїть на тому, що «особливе місце в системі соціального захисту державних службовців посідає загальнообов'язкове соціальне страхування, яке можна визначити як цілісну систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також за рахунок бюджетних та інших джерел згідно з чинним законодавством» [11, с. 46].

Соціальне страхування, за влучним висловом Ч. Мюррея, може дати їм (людям) набагато більше, ніж просто можливості, але також може не дати нічого, крім можливостей [12].

Т. Пузанова, аналізуючи проблему соціального захисту вітчизняних правоохоронців, зазначає, що «соціальний захист працівників ОВС повинен містити комплекс заходів, спрямованих на реалізацію соціальних очікувань працівників, що покладені в основу їх професійного вибору; на нейтралізацію факторів, які перешкоджають ефективній службовій діяльності» [19, с. 245].

Думка дослідниці є надзвичайно цікавою з огляду на втілений у ній аналіз

співвідношення соціальних очікувань і професійного вибору. Водночас чи повинен соціальний захист бути основою професійного вибору? Чи можуть пільги та привілеї зумовлювати вибір професійного шляху? І на цьому моменті ми підходимо до того, що, і на нашу думку, може, якщо розглядати його крізь призму ще одного важливого компоненту – підтримки громадськості, що втілена у довірі, повазі до професії, широкому висвітленні високих показників професійної діяльності.

Висновки. Отже, виконане наукове дослідження дає змогу констатувати, що якісний та ефективний соціальний захист державних службовців має важливе значення, оскільки: по-перше, він є важливою гарантією здійснення державними службовцями їх службово-трудої діяльності якісно та ефективно; по-друге, підвищує загальний імідж державної служби, як сфери зайнятості населення; по-третє, є важливим превентивним інструментом попередження корупції в роботі органів державної влади; по-четверте, належний соціальний захист забезпечить сталість кадрового потенціалу органів державної влади. Наголошуємо, що окремим напрямом соціального захисту державних службовців може бути залучення останніх до соціального життя поза межами їх професійних функцій, сприяння їх творчому розвитку внаслідок відновлення практики функціонування відповідних гуртків та творчих колективів на базі органів державної влади. Глибоко переконані, що нематеріальні привілеї є важливими під час розгляду соціального захисту крізь призму основи для побудови високопрофесійних трудових колективів, невід'ємною складовою яких є сукупність соціальних зв'язків, перебудовувати, зміцнювати, закладати внутрішні сенси в які можна саме за рахунок нематеріальної складової. Також важливим компонентом соціального захисту державних службовців може бути підтримка громадськості, що втілена у довірі, повазі до професії, широкому висвітленні високих показників професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Хоружий М. Є., Гбур З. В. Соціальний захист державного службовця. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13. С. 103–109.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
3. Дробот Ж. А. Правове регулювання пенсійного страхування в разі втрати годувальника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2010. 220 с.
4. Устинов С. О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95.
5. Ляшенко О. А., Бондаренко Н. М. Актуальні питання соціального захисту сільського населення в ринкових умовах. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. С. 212–220.
6. Головка Л. С., Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. для ВНЗ. 2006. URL: <https://library.if.ua/book/72/5284.html> (дата звернення: 14.06.2023).
7. Головіна О. Г. Основи соціальної економіки : підручник. 2-е вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 648 с. URL: https://pidruchniki.com/1050071253446/ekonomika/mehanizm_sotsialnogo_zahistu_naselennya (дата звернення: 14.06.2023).
8. Чепінога В. Г. Економічна теорія : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 656 с. URL: https://pidruchniki.com/1151040939865/politekonomiya/sotsialniy_zahist_naselennya (дата звернення: 14.06.2023).
9. Пилипенко П. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. Вид. 3-є, змін., і допов. Київ : Істина. 2012. 232 с.
10. Савчук О., Кушніренко В. Монетизація пільг: досвід інших країн та висновки для України. *Європейський інформаційно-дослідницький центр*. Київ, 2015. 32 с.
11. Калашников С. В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. С. 46–52.
12. Романовська Ю. А., Солоненко Л. В. Державне соціальне страхування як форма соціального захисту населення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16. С. 84–87.
13. Murray Ch. In Pursuit of Happiness and Good Government. New York, 1988. P. 58.
14. Пузанова Т. А. Принцип соціальної захищеності державних службовців в ОВС України (адміністративно-правове дослідження). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 241–246.

Надійшла до редакції 22.08.2023

References

1. Khoruzhyi, M. Ye., Hbur, Z. V. (2021) Sotsialnyi zakhyst derzhavnoho sluzhbovtsia [Social protection of civil servants]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 13, pp. 103–109. [in Ukr.].
2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the

modern Ukrainian language] / uklad. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF Perun, 2001. 1440 p. [in Ukr.].

3. Drobot, Zh. A. (2010) Pravove rehuliuвання pensiinoho strakhuvannia v razi vtraty hodovalnyka [Legal regulation of pension insurance in case of loss of breadwinner] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05. Odesa, 220 p. [in Ukr.].

4. Ustynov, S. O. (2011) Spivvidnoshennia terminiv «sotsialnyi zakhyst» ta «sotsialne zabezpechennia» v zakonodavstvi Ukrainy [Correlation of the terms "social protection" and "social security" in the legislation of Ukraine]. *Yurydychna nauka i praktyka*. № 2, pp. 90–95. [in Ukr.].

5. Liashenko, O. A., Bondarenko, N. M. (2013) Aktualni pytannia sotsialnoho zakhystu silskoho naselennia v rynkovykh umovakh [Current issues of social protection of the rural population in market conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, pp. 212–220. [in Ukr.].

6. Holovko, L. S., Didkivska, L. I. (2006) Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of Economy] : navch. posib. dlia VNZ. URL: <https://library.if.ua/book/72/5284.html> (access date: 14.06.2023). [in Ukr.].

7. Holovnina, O. H. (2013) Osnovy sotsialnoi ekonomiky [Basics of social economy] : pidruchnyk. 2-e vyd., pererob. ta dopov. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 648 p. URL: https://pidruchniki.com/1050071253446/ekonomika/mehanizm_sotsialnogo_zahistu_naselennya (access date: 14.06.2023). [in Ukr.].

8. Chepinoha, V. H. (2011) Ekonomichna teoriia [Economic theory] : pidruchnyk. Kyiv : Yurinkom Inter, 656 p. URL : https://pidruchniki.com/1151040939865/politekonomiya/sotsialniy_zahist_naselennya (access date: 14.06.2023). [in Ukr.].

9. Pylypenko, P. D. (2012) Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy [Law of social security of Ukraine] : navch. posib. Vyd. 3-ye, zmin., i dopov. Kyiv : Istyna. 232 p. [in Ukr.].

10. Savchuk O., Kushnirenko V. (2015) Monetizatsiia pilh: dosvid inshykh krain ta vysnovky dlia Ukrainy [Monetization of benefits: experience of other countries and conclusions for Ukraine]. *Yevropeiskyi informatsiino-doslidnytskyi tsentr*. Kyiv, 32 p. [in Ukr.].

11. Kalashnykov, S. V. (2016) Teoretychni aspekty formuvannia sotsialnoi sfery v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Theoretical aspects of the formation of the social sphere in modern economic conditions]. *Efektivna ekonomika*. № 1, pp. 46–52. [in Ukr.].

12. Romanovska, Yu. A., Solonenko, L. V. (2017) Derzhavne sotsialne strakhuvannia yak forma sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy [State social insurance as a form of social protection of the population of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Issue 16, pp. 84–87. [in Ukr.].

13. Murray Ch. In Pursuit of Happiness and Good Government. New York, 1988. P. 58.

14. Puzanova, T. A. (2012) Pryntsyp sotsialnoi zakhyshchenosti derzhavnykh sluzhbovtsiv v OVS Ukrainy (administrativno-pravove doslidzhennia) [The principle of social security of civil servants in the Ukrainian Armed Forces (administrative and legal research)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3, pp. 241–246. [in Ukr.].

ABSTRACT

Serhii Lukash, Iryna Puriha. To characterize the elements of social protection of civil servants. It was found that the social security of civil servants is a system of measures and guarantees determined by the norms of the current legislation, which provide financial, material and social support to civil servants and their family members in the event of the occurrence of certain social risks, such as: illness, temporary loss of working capacity, receiving injuries during official activities, etc.

It is emphasized that elements of social security are specific measures and mechanisms that ensure social protection of civil servants and their families in cases related to the performance of official duties, as well as in other cases when it is necessary to ensure a sufficient standard of living and social support. The relevant elements are proposed to include: 1) social security; 2) social assistance (social benefits); 3) social standards; 4) social insurance. A brief description of the above elements is provided. It is emphasized that the selection of the elements of the social protection system makes it possible to understand the structure of the system itself and to determine its structural and functional connections and relations that arise during the implementation by civil servants of their rights to social protection.

It was established that high-quality and effective social security of civil servants is important because: firstly, it is an important guarantee that civil servants carry out their official and labor activities qualitatively and efficiently; secondly, it improves the general image of the civil service as a sphere of population employment; thirdly, it is an important preventive tool for prevention of corruption in the work of state authorities; fourthly, proper social protection will ensure the stability of the personnel potential of state authorities.

Keywords: social protection, public service, element, social security.